

УДК 330.341.1
JEL 05

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЦИФРОВА ЕКОНОМІКА»

Л. Петришин, д. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-1871-2837

Н. Лобода, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-3522-8139

Львівський національний університет імені Івана Франка

Н. Жидовська, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-1883-5992

Львівський національний університет природокористування

<https://doi.org/10.31734/economics2024.31.003>

Петришин Л., Лобода Н., Жидовська Н. Концептуальні підходи до визначення поняття «цифрова економіка»

Висвітлено сучасні трактування щодо змісту та особливостей цифрової економіки. Представлено та узагальнено результати аналізу наукових підходів до визначення суті цифрової економіки. Визначено, що зміст елементів цифрової економіки можна розкрити виходячи з результатів цифрової трансформації господарської діяльності підприємств. Проведений аналіз обґрунтування понятійного апарату дав змогу структурувати концептуальні підходи до визначення поняття «цифрова економіка». Виявлено, що у ключових стратегічних документах щодо розвитку цифрової економіки в Україні (Цифровій адженді України – 2020, Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та Концепції розвитку цифрових компетентностей до 2025 року, Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою) приділено значну увагу конкретизації прикладних засад, пов'язаних із розбудовою інфраструктури цифрової економіки та розвитку цифрових компетентностей громадян. Встановлено, що під час оцінки обсягів цифрової економіки виникає безліч труднощів саме через те, що немає загальноприйнятого визначення цифрової економіки та бракує достовірних статистичних даних про її складові частини. З'ясовано, що на сучасному етапі реалізується низка ініціатив, покликаних виправити такий стан справ, проте їх все одно недостатньо. Крім того, відсутня адекватна макроекономічна статистика, яка дає змогу найточніше оцінити переваги використання як самих цифрових продуктів, так і тих, які створені на базі цифрових технологій. Зауважено, що сьогодні є декілька синонімів до цифрової економіки, а саме: інтернет-економіка, нова економіка, вебекономіка. Усі ці терміни описують нові тренди розвитку економіко-інформаційних відносин і загалом пояснюють вид економіки, де основними засобами виробництва є цифрові дані.

Ключові слова: цифрова економіка, цифрові технології, інформаційна економіка, цифровізація.

Petryshyn L., Loboda N., Zhydovska N. Conceptual approaches to defining the term “digital economy”

The chosen topic of the research article involves highlighting modern interpretations of the content and features of the digital economy. This article presents and summarizes the results of the analysis of scientific approaches to defining the essence of the digital economy. The study has determined that the content of the elements of the digital economy can be disclosed based on the results of the digital transformation of economic activities of enterprises. The analysis of the substantiation of the conceptual apparatus carried out in the article made it possible to structure the conceptual approaches to the definition of the concept of “digital economy”. It is found that the key strategic documents on the development of the digital economy in Ukraine (Digital Agenda for Ukraine 2020, the Concept for the Development of the Digital Economy and Society of Ukraine for 2018–2020, and the Concept for the Development of Digital Competencies until 2025, Ukraine 2030E – a country with a developed digital economy) pay considerable attention to the specification of applied principles related to the development of the digital economy infrastructure and the development of digital competencies of citizens. It is established that many difficulties arise when assessing the scope of the digital economy precisely because there is no generally accepted definition of the digital economy and there is a lack of reliable statistical data on its components. It has been found that several initiatives are currently being implemented to remedy this state of affairs, but they are still not enough. In addition, there is a lack of adequate macroeconomic statistics that would allow an accurate assessment of the benefits of using digital products and those created based on digital technologies. It is found that today there are several synonyms for the digital economy: the Internet economy, the new economy, the web economy. All of these terms describe new trends in the development of economic and information relations and generally explain the type of economy where digital data are the main means of production.

Keywords: digital economy, digital technologies, information economy, digitalization.

Постановка проблеми. Глобальні зміни у ролі інформації як фактора суспільного життя визначили як головний тренд соціально економічного розвитку – перехід до інформаційного суспільства та формування цифрової економіки. Попри великий науковий інтерес до проблематики розвитку цифрової економіки, все ж залишаються не повною мірою дослідженими окремі питання щодо сутності, змісту та особливостей цифрової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним аспектам дослідження цифрової економіки, розкриттю її сутності присвячені праці багатьох учених, зокрема: М. В. Руденко [9], С. В. Коляденко [5], Г. Т. Карчевої, Д. В. Огородньої, В. А. Опенько [3], С. М. Веретюк, В. В. Пілінського [1], Ю. В. Кіндзерського [4] та інших. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених вивченню феномена цифрової економіки, досі відсутні єдині принципи визначення цього поняття. Відтак практично кожен автор змушений давати своє визначення цифрової економіки, й вони орієнтовані насамперед на тематику відповідного дослідження та можуть істотно відрізнятися одне від одного. Це ускладнює теоретичний аналіз цифрової економіки, а подекуди викликає плутанину, оскільки цифрова економіка не розмежується, а іноді навіть ототожнюється з іншими економічними категоріями, що використовуються для відображення інформаційної складової у господарських, фінансових та соціальних процесах.

Постановка завдання. Наше завдання – обґрунтування теоретичних підходів до трактування суті поняття «цифрова економіка» і структуризація концептуальних підходів до визначення цього терміна.

Виклад основного матеріалу. Особливістю економічних відносин у сучасних умовах є активне використання різноманітних мережевих та електронних механізмів для їхніх реалізації та оптимізації. З огляду на це виник термін «цифрова економіка», який останніми роками почали активно використовувати в наукових публікаціях, пов'язаних із функціонуванням економіки в нових умовах. Посилений інтерес до використання цифрових технологій у різних сферах діяльності пов'язаний із широкими можливостями скорочення за їх допомогою витрат підприємств.

Ґрунтуючись на результатах перерахованих досліджень, можна виявити фактори, які ускладнюють розробку загальноприйнятого підходу до визначення цифрової економіки. До таких факторів належать:

- відсутність єдиних поглядів на генезис поняття цифрової економіки;

- наявність подібних чи близьких за змістом категорій;
- відмінність кутів зору на ознаки, що відрізняють «цифрову» економіку від «нецифрової»;
- трансформація форм та моделей використання технологій у виробничих, торгових та управлінських процесах;
- глибока інтеграція цифрових технологій у господарську діяльність організацій майже в усіх галузях економіки.

У наукових колах сформувалися два погляди щодо авторства терміна «цифрова економіка». На думку деяких фахівців, цей термін уперше ввів канадський учений Д. Тепскотт, який не наводить точного визначення цифрової економіки, обмежуючись описом її характеристик, і називає її «економікою мережевого людського інтелекту» [14]. Згідно з іншим кутом зору, термін «цифрова економіка» запропонував американський учений-інформатик Н. Негропonte, який сформулював концепцію про перехід від обробки атомів матерії речовин до обробки бітів – матерії програм [13]. Обидва автори наводять багато в чому схожі описи ефектів від застосування цифрових технологій і вказують на глобальні, революційні зміни. Якщо науковці почали виокремлювати в самостійну категорію «цифрову економіку» ще у 90-х роках ХХ століття, то важливості на європейському рівні ця категорія здобула 2010 року під час обговорення Європейською Комісією «Цифрового порядку денного для Європи» (Digital Single Market Strategy) в межах стратегії «Європа 2020». Вагомою складовою Цифрового порядку ЄС є створення Єдиного цифрового ринку (Digital Single Market). Україна, економічна політика якої спрямована на створення всіх умов для інтеграції до Європейського Союзу, так само має враховувати чітко окреслену стратегію Європи [12].

Щодо оригінальності поняття «цифрової економіки» та його взаємозв'язку з раніше висунутими концепціями, сформувалися дві протилежні позиції. Перша позиція полягає в тому, що поняття «цифрова економіка» є оригінальним, не залежить від інших суміжних категорій і описує певний етап розвитку технологій або сферу їхнього застосування в господарській діяльності суспільства. Друга позиція зводиться до того, що це поняття не є оригінальним, а ґрунтується на раніше запропонованих концепціях, таких як «інформаційне суспільство», «інформаційна економіка», «економіка знань», «постіндустріальне суспільство» тощо. Подібної думки дотримується С. М. Веретюк і

розглядає цифрову економіку з урахуванням її потенційних можливостей – як ще нереалізовану трансформацію всіх сфер економіки завдяки перенесенню всіх інформаційних ресурсів та знань на комп'ютерну платформу [1, с. 52].

Окрім періоду походження поняття цифрової економіки та її місця серед низки подібних категорій, учені та фахівці також не мають єдиної думки щодо особливостей цифрової економіки. Так, Ю. В. Кіндзерський виокремив два узагальнювальні підходи: 1) «класичне» трактування – особливий вид економічної діяльності, в основу якого покладено нові методи обробки, зберігання та передачі даних (електронні товари і послуги, онлайн-бізнес); 2) трактування у значно ширшому розумінні – певна нова форма соціально-економічних відносин, які пов'язані з виробництвом, розподілом, обміном і споживанням інформаційних технологій, що утворилася внаслідок поширення Четвертої промислової революції [4, с. 11].

У більшості визначень цього терміна факт використання цифрових технологій виступає як ознака «цифрової» економічної діяльності. Часто фахівці використовують термін «цифрові технології» у значенні «інформаційно-комунікаційні технології», маючи на увазі повну ідентичність цих понять.

У багатьох визначеннях та концепціях, пов'язаних із цифровою економікою, особлива увага приділяється окремим видам технологій, які стали істотно впливати на ефективність господарських процесів у різних сферах економіки. Так, С. В. Коляденко [5, с. 105] вважає, що це економіка, яка базується на виробництві електронних товарів і сервісів високотехнологічними бізнес-структурами і дистрибуції цієї продукції за допомогою електронної комерції.

Даючи визначення цифровій економіці, Г. Т. Карчева, Д. В. Огородня, В. А. Опенько [3, с. 14] зауважують, що це – «інноваційна динамічна економіка, що базується на активному впровадженні інновацій та інформаційно-комунікаційних технологій в усі види економічної діяльності та сфери життєдіяльності суспільства, що дає змогу підвищити ефективність та конкурентоспроможність окремих компаній, економіки та рівень життя населення».

На основі проведеного аналізу світових тенденцій цифровізації та потенціалу України в цій сфері, М. В. Руденко зауважує, що «загальною метою цифровізаційних процесів в економіці є перебудова виробництва у більш гнучке та пристосоване до реалій сьогодення, що підвищує конкурентоспроможність держави в «цифровому світі» [9, с. 62].

Першим етапом на державному рівні до розвитку цифрової економіки було розроблення у 2016 р. концептуальних засад цифровізації, відображені у спільному проєкті «Цифрова адженда України – 2020». Наступним поступом стали схвалені Кабінетом Міністрів України Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки [7] (рис. 1) та Концепція розвитку цифрових компетентностей до 2025 року [8] (рис. 2). У цих документах розкрито сутність цифрової економіки у класичному розумінні, акцентовано на основних цілях цифрового розвитку країни та розвитку цифрових компетентностей громадян.

Усвідомлення на загальнодержавному рівні необхідності регулювання процесів становлення й розвитку цифрової економіки призвело до формування у 2019 р. Міністерства цифрової трансформації України (Мінцифри), яке стало і залишається основним провайдером державної політики у сфері розвитку цифрової інфраструктури та телекомунікацій [6]. Основні завдання Мінцифри відображені на рис. 3.

Згодом Український інститут майбутнього розробив економічну стратегію України до 2030 року (проєкт «Україна 2030E – країна з розвинутою цифровою економікою»), у якому зазначено, що цифрова економіка – це тип економіки, де ключовими факторами (засобами) виробництва є цифрові дані: числові, текстові тощо [10]. Проєкт уточнює термінологію («цифрова економіка», «цифрова трансформація», «цифрові технології»). Починаючи з конкретизації термінології й опису тенденцій, розробники визначили візію, місію й основні сценарії розвитку цифрової економіки в Україні. У проєкті сформульовано інерційний і форсований (цільовий) сценарії розвитку цифрової економіки України, причому останній визначено як пріоритетний.

Документ [10] констатує, що місією розвитку цифрової економіки в Україні до здатності на глобальних ринках є формування нових ширших можливостей для вітчизняного бізнесу й населення. Цілями цифровізації визначено розвиток високотехнологічних виробництв, діджиталізацію промисловості та бізнесу, залучення інвестицій, розширення можливостей для реалізації людського капіталу й цифрових індустрій, а також світове лідерство в експорті цифрової продукції і послуг [10]. Визначені у проєкті принципи цифровізації тісно переплітаються із прописаними у Цифровій адженді України – 2020 [11] та Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 рр. [7] (рис. 4).

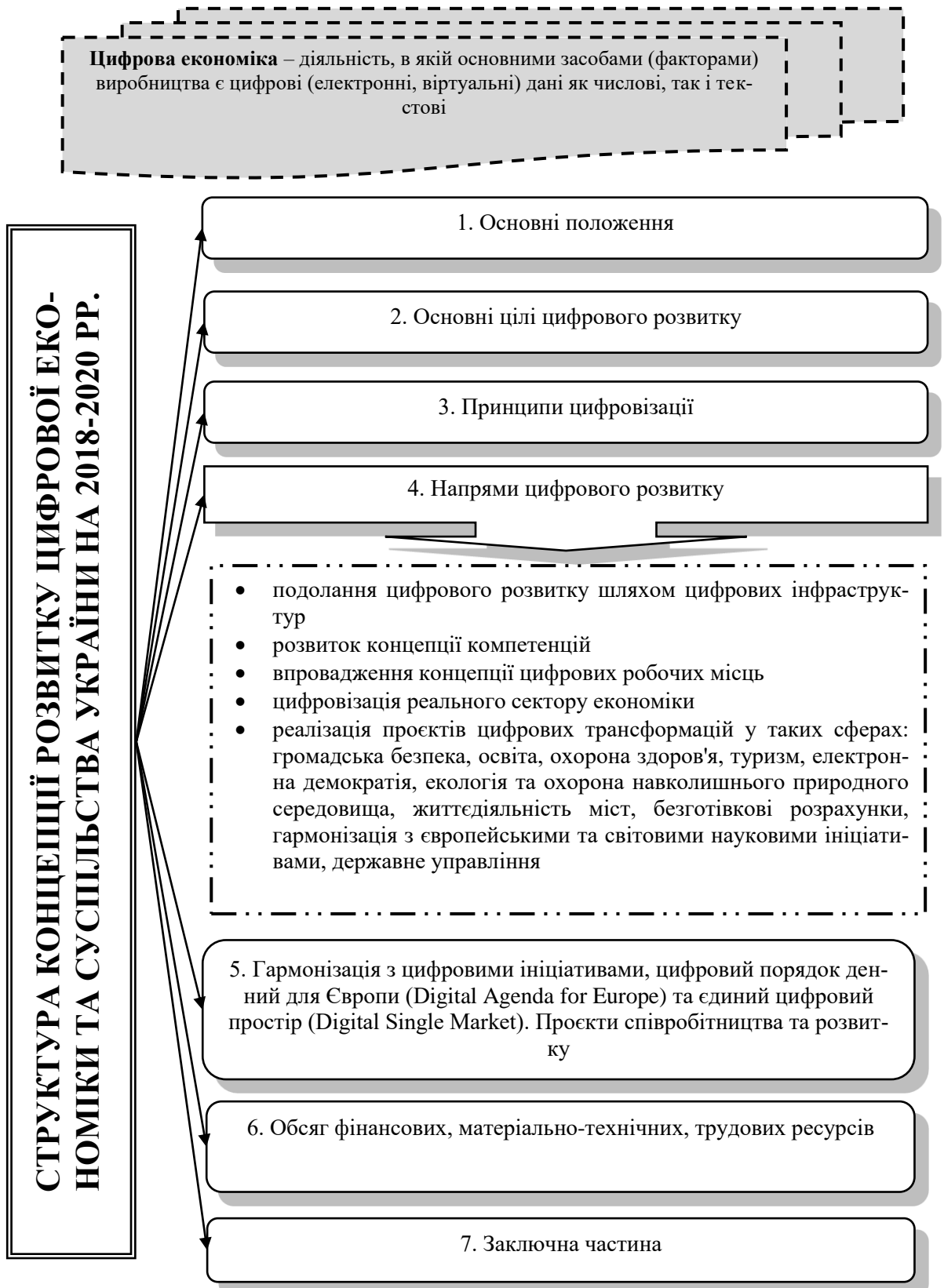

Рис. 1. Структура Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки

Джерело: узагальнено авторами на основі [7]

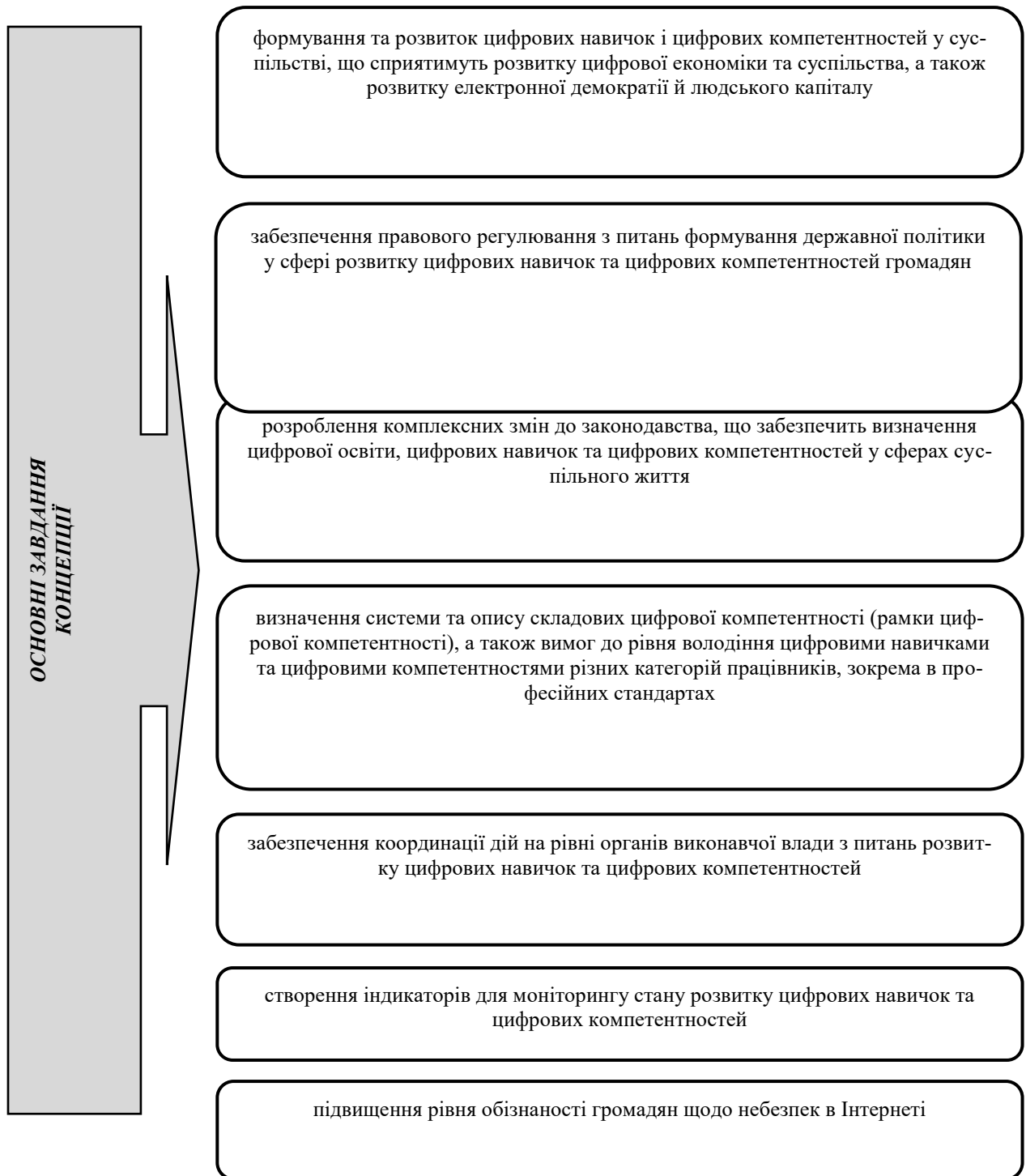

Рис. 2. Концепція розвитку цифрових компетентностей на період до 2025 року
Джерело: узагальнено авторами на основі [8]

Крім того, розробники проєкту «Україна-2030Е» запропонували чіткі ключові показники ефективності, за якими можна легко простежити прогрес у реалізації заходів із розвитку цифрової економіки в Україні. Значна роль у досягненні

таких показників належить державі: як лідеру й експериментатору, регулятору й захиснику, популяризатору [10]. До сильних сторін стратегічного проєкту «Україна-2030Е» варто віднести його цілісний і довершений характер.

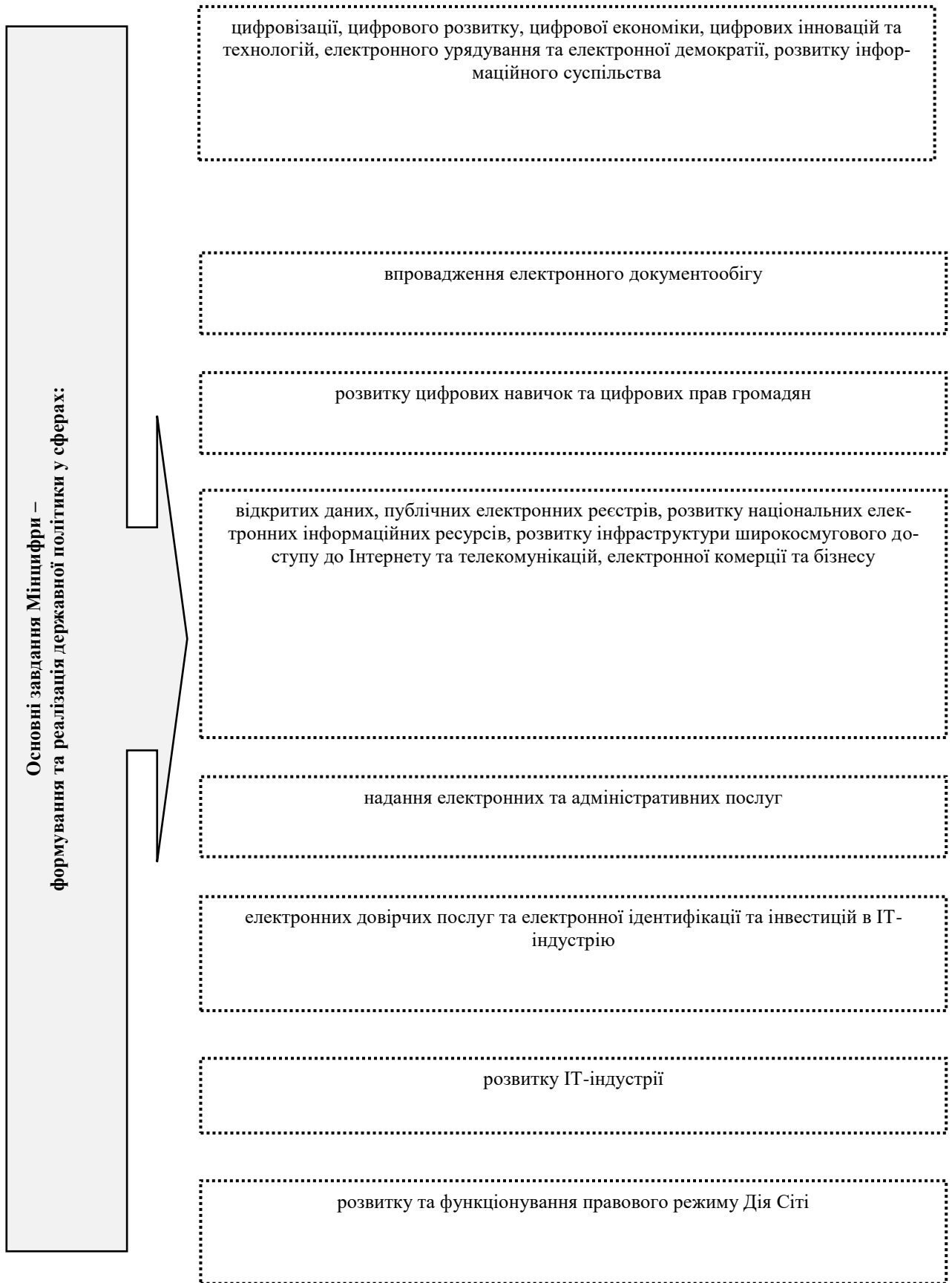

Рис. 3. Основні завдання Міністерства цифрової трансформації України
Джерело: узагальнено авторами на основі [6]

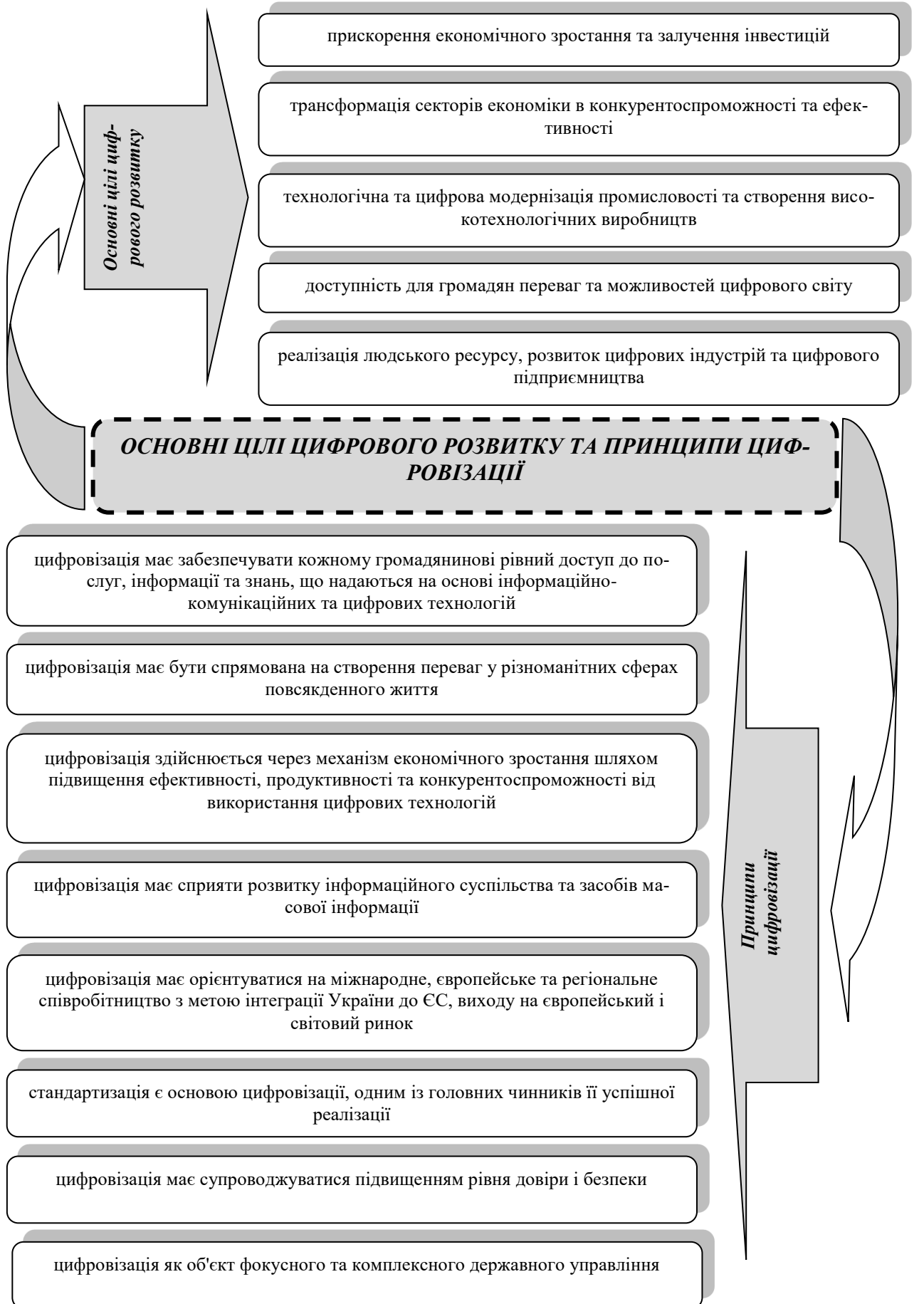

Рис. 4. Основні цілі цифрового розвитку та принципи цифровізації
 Джерело: узагальнено авторами на основі [7; 10]

Це проявляється в наявності у проєкті чітко прописаних ефектів від цифровізації, що отримують національна економіка та державний бюджет, вітчизняний бізнес та громадяни (табл.)

Таблиця

Ефективність від цифровізації для економіки України

Показник	2021 р.	2025 р.	2030 р.	Усього, 2021–2030 рр.
Інвестиції в цифрову інфраструктуру (млрд, дол. США)	0,7	3,0	6,0	16,0
Інвестиції в цифровізацію виробництва, бізнесу, промисловості (млрд, дол. США)	1,5	5,0	14,0	70,0
Приріст продуктивності праці за рахунок цифровізації (%)	+1,1 %	+13,0 %	+13,0 %	-
Додатково створений ВВП за рахунок: -цифровізації (тільки від інвестицій та підвищення продуктивності) (млрд, дол. США)	17,0	93,0	280,0	1260,0
- додатковий ВВП (%)	+11,0 %	+44,0 %	+95,0 %	-
Додаткові надходження до бюджету (млрд, дол. США)	3,2	17,0	50,0	240,0
Кількість створених робочих місць (без урахування експортної ІТ-індустрії) (осіб)	150 000	300 000	700 000	-
Частка цифрової економіки в Україні (в загальному ВВП) (%)	3 %	15 %	65 %	-

Джерело: узагальнено авторами на основі [7; 10]

На підставі досліджень визначень цифрової економіки встановлено, що не запропоновано єдиної концепції, яка дозволила б однозначно розкрити сутність цифрової економіки, детермінувати властиві їй процеси та явища. Низка фахівців виокремлює декілька елементів, властивих цифровій економіці:

- а) використання цифрових технологій;
- б) залучення всіх видів економічної активності;
- в) наявність платформи, де здійснюється економічна діяльність (платформна економіка) – новий вид економічної діяльності, який не існував до появи цифрових технологій;
- г) наявність в основі бізнес-моделі підприємств цифрових продуктів та послуг.

Загалом усі ці підходи можна конструювати до визначення поняття «цифрова економіка» за такими групами:

- 1) цифрова економіка як наукове визначення, що характеризує певний етап господарського розвитку;
- 2) цифрова економіка як сектор економіки, що виробляє цифрові технології;
- 3) цифрова економіка як сукупність відносин в електронному просторі між суб'єктами;
- 4) цифрова економіка як ринок, заснований на цифрових технологіях та продуктах цифрового виробництва;
- 5) цифрова економіка як сталий бізнес-процес, що відбувається всередині підприємств та між ними у різних видах економічної діяльності.

Отже, основною перевагою цифрової економіки порівняно з традиційною є реалізація можливості автоматичного управління всією системою, а також її практично необмежене масштабування, що дозволяє значно підвищувати ефективність управління господарською діяльністю і ресурсами на мікро- та макрорівнях. Звідси стає зрозумілим, що цифрова економіка – це не окремі галузі або ІТ-компанії, які є цифровими. Це передусім наявна економіка – всі традиційні галузі та компанії, які під впливом цифрової трансформації за рахунок технологічної еволюції революціонізують свої виробничі та бізнес-процеси й отримують нові можливості для зростання продуктивності та ефективності основного (наявного) бізнесу [12].

Висновки. Незважаючи на широке застосування поняття «цифрова економіка», воно досі не має загальноприйнятого визначення. Серед чинників, які обмежують його появу, найістотнішою є відсутність точного розуміння ознак, що відрізняють цифрову економіку від інших сфер господарської діяльності, та брак достовірних статистичних даних про її ключові компоненти й аспекти.

Бібліографічний список

1. Веретюк С. М., Пілінський В. В. Визначення пріоритетних напрямків розвитку цифрової економіки в Україні. *Наукові записки Українського науково-дослідного інституту зв'язку*. 2016. № 2. С. 51–58.

2. *Економічна стратегія України 2030*.

URL: <https://strategy.uifuture.org> (дата звернення: 06.05.2024).

3. Карчева Г. Т., Огородня Д. В., Опенько В. А. Цифрова економіка та її вплив на розвиток національної та міжнародної економіки. *Фінансовий простір*. 2017. № 3 (27). С. 13–21.

4. Кіндзерський Ю. В. Генеза і особливості цифрової економіки у контексті перспектив її становлення в Україні. *Економіка та держава*. 2020. № 8. С. 10–14.

5. Коляденко С. В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі. *Економіка. Фінанси. Менеджмент*. 2016. № 6. С. 106–107.

6. Офіційний сайт Міністерства цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/ministry> (дата звернення: 01.05.2024).

7. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів від 17.01.2018 № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text33>.

8. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації: Розпорядження Кабінету Мініст-

рів від 03 березня 2021 р. № 167-р URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-konceptsiyi-rozvitku-cifrovih-kompetentnostej-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-yiyi-realizaciyi-167-030321> (дата звернення: 06.05.2024).

9. Руденко М. В. Цифровізація економіки: нові можливості та перспективи. *Економіка та держава*. 2018. № 11. С. 61–65.

10. Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoju.html> (дата звернення: 06.05.2024).

11. *Цифрова адженда України-2020. Проект («Цифровий порядок денний» 2020)*. URL: <https://ucsi.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>. (дата звернення: 10.05.2024).

12. Чаговець Л. Концептуальний базис оцінки й аналізу стану цифровізації України. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/27670> (дата звернення: 10.05.2024).

13. Negroponte N. *Being Digital*. New York: Alfred A. Knopf, 1995. 243 p.

14. Tapscott D. *The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence* Authors: McGrawHill, 1994. 368 p.

Стаття надійшла 04.06.2024